

BASMACI HAREKETİ

**GÜNDEM MADDESİ:
SERBEST GÜNDEM**

EŞ KOMİTE SEKRETERİ: METEHAN YILDIRIM
EŞ KOMİTE SEKRETERİ: GÖNÜL DEMİREL

Genel Sekreterin Mektubu

Genel Sekreter Yardımcısının Mektubu

Komite Sekreterinin Mektubu

Komite Eş-Sekreterinin Mektubu

1. Ajandaya Giriş: Basmacı (Korbaşı) Hareketi

2. Türkistan Coğrafyası

2.1. Çarlık Rusya Dönemi Türkistan (1547-1721)

2.1.1. Siyasi Yapı ve Türkistan Otonomisi

2.1.2. Demografik Unsurlar

2.2. Rus İmparatorluğu Dönemi Türkistan (1721-1917)

2.2.1. Siyasi Yapı ve Türkistan Otonomisi

2.2.2. Demografik Unsurlar

2.3. Bolşevik Devrimi Sonrası Türkistan (1917-1924)

2.3.1. Ekim Devrimi ve Etkileri

2.3.2. Kontr-İhtilal Hareketlerinin Doğuşu

2.3.3. Demografik Unsurlar

3. Basmacı Hareketi (1916-1924)

3.1. Hareketin Tarihçesi ve Temelleri

3.2. Rus İç Savaşı'nda (1918-1922) Hareketin Yeri

3.2.1. Politik Örgütlenme ve Direniş Stratejileri

3.2.2. Sovyet Müdahalesi ve Askeri Operasyonlar

3.2.3. Önemli Cepheler

3.2.3.1. Buhara Emirliği

3.2.3.2. Hive Hanlığı

3.2.3.3. Fergana Vadisi

3.3. Kumandanlar ve Liderler

3.3.1. Bolşevikler

3.3.1.1. Lev Troçki

3.3.1.2. Josef Stalin

3.3.1.3. Magaza Masançi

3.3.1.4. August Kork

3.3.1.5. Yakov Melkumov

3.3.1.6. Vitaly Primakov

3.3.1.7. Vasily Şorin

3.3.1.8. Semyon Pugaçov

3.3.1.9. Mikhail Levandovski

3.3.1.10. Konstantin Avksentevski

3.3.1.11 Vladimir Lazareviç

3.3.1.12. Mikhail Frunze

3.3.2. Basmacılar (Korbaşılar)

3.3.2.1. Enver Paşa

3.3.2.2. Selim Paşa

3.3.2.3. Canıbek Kazı

3.3.2.4. Yusuf Ziya Talıbzade

3.3.2.5. Ergaş Bey

3.3.2.6. Şir Muhammed Bey

3.3.2.7. Cüneyd Han

3.3.2.8. Muhiddin Maksum

3.3.2.9. Tohta Bey

3.3.2.10. Devletmend Bey

3.3.2.11. Zeki Velidi Togan

3.3.2.12. İbrahim Bey

3.4. Basmacı Hareketi'nin Akıbeti

3.4.1. Sovyet Askeri Müdahalesi ve Direnişin Zayıflaması

3.4.2. Direnişin Sonu ve Basmacıların Düşüşü

3.4.3. Basmacı Hareketi'nin Anlamı ve Mirası

4. Önemli Haritalar

5. Bibliyografya

Genel Sekreterin Mektubu

Sayın Katılımcılar,

Sizleri Model Türk Devletleri Teşkilatı 2025 Konferansımızda görmekten büyük bir onur duyarım. Bu sene ikincisi gerçekleştirilecek olan bu konferansta Türk dünyası liderlerinin, diplomatların ve uluslararası karar vericilerin rollerini somutlaştırma ve simüle etme şansına sahip olacak ve bunu yaparken eleştirel düşünme, müzakere ve topluluk önünde konuşma gibi temel becerilerinizi geliştireceksiniz. Dahası, güncel küresel meseleler hakkında daha derin bir anlayış kazanacak, Türk Devletleri Teşkilatı yapısını daha yakından tanıyacak ve ortak geçmişimiz hakkında araştırmalar yaparak akademik ve profesyonel uğraşlarınızda size hizmet edecek bilgiler kazanacaksınız.

Sekreterliğimizin seçmiş olduğu birbirinden güzel komitelerde deneyiminizi güzelleştirmek ve kolaylaştırmak için burada olan akademik ekibimizle unutulmaz bir konferans yaşayacaksınız.

Umarım ki konferansımızda sunacağınız değerli fikirleriniz günümüzde olan ve gelecekte olabilecek problemlere çözüm olacak ve sizlere de yeni bakış açıları kazandıracaktır.

Bu yolculuğun bir parçası olduğunuz için teşekkür ederim.

Sevgi ve saygılarımla,

Muhammet Gökhan YILDIZ

Model Türk Devletleri Teşkilatı Genel Sekreteri

gokhan.yildiz@mttdt.com.tr

Komite Sekreterinin Mektubu

Sevgili katılımcılar,

Komite Sekreteriniz olarak, Basmacı Hareketi'ni simüle edeceğimiz bu müşterek kriz komitesinde sizleri ağırlamaktan mutluluk duyuyorum. Umuyorum ki burada edindiğiniz deneyim, analitik ve stratejik düşünme kabiliyetlerinizi geliştirecek ve tarihe olan bakış açınızı geliştirecektir. Çeşitli direktiflerle hareket edeceğiniz bu komitede tarihi kişilere bürünecek ve belki de tarihi yeniden yazacaksınız. Türkistan'ın kaderini belirleyeceğiniz 3 gün için şimdiden sizlere kolaylıklar diliyorum. Bir sorunuz olma durumunda lütfen benimle iletişime geçmeye çekinmeyin.

Sevgi ve Saygılarımla,

Gönül Demirel

Basmacı Hareketi Komite Sekreteri

gonul.demirel.2003@gmail.com

Komite Eş-Sekreterinin Mektubu

Model Türk Devletleri Teşkilatı'na katılan değerli katılımcılar, size Basmacı Harekatı komitesine hoş geldiniz demek benim için büyük bir mutluluktur

Bu çalışma kılavuzunda, komiteye gelmeden önce bilmeniz gereken bilgileri eş komite sekreterim Gönül Demirel ile birlikte sizler için hazırladık.

Ortak Kriz Komiteleri'nin yapısı sayesinde, önceki konferans deneyiminiz, Mevcut prosedürel bilginiz ne olursa olsun, başarılı olabilir, öğrenebilir ve en önemlisi eğlenebilirsiniz. Bu yüzden yeni şeyler denemekten, başkalarıyla fikir alışverişinde bulunmaktan ya da bizimle iletişim kurmaktan çekinmeyin. Komite başladığında kendinizi rahat hissedin ve eğlenin; biz de bu komiteyi benzersiz bir deneyim haline getirmek için elimizden geleni yapacağız!

Eş Komite Sekreteri, Metehan Yıldırım - metehanyildirim2007@gmail.com

1. Ajandaya Giriş: Basmacı (Korbaşı) Hareketi

Basmacı Hareketi, kökenleri 1916 Orta Asya Ayaklanması'na¹ dayanan, Müslüman Türkistan coğrafyası tarafından Rus İmparatorluğu'na ve sonrasında Ekim Devrimi ile iktidara gelen Sovyet yönetimine karşı sürdürülen ayaklanmayı ifade eder. Genelgeçer kullanımın "Basmacı"² olmasına karşın, bu harekette yer alanlar kendilerini "Korbaşı" olarak tanımlamışlardır. 1921 senesinde, başta Türk-Sovyet ittifakını destekleyen Enver Paşa ayaklanmaya katılmış ve ivme kazandırmıştır. Siz delegelerin içinde bulunacağı müşterek kriz komitesi de bu tarihten başlayarak önemli bir cephe olan Fergana'daki Basmacı varlığının büyük oranda zayıflatıldığı 1924 yılına kadarki zaman aralığını kapsamayı öngörmektedir.

2. Türkistan Coğrafyası

Günümüzde Türkistan bölgesine tekabül eden tanım; batıda Hazar Denizi ve Volga (İdil) Nehri'nin aşağısından başlayan, doğuda Moğolistan'daki Altay Dağları'na, güneyde İran-Türkmenistan sınırında bulunan Kopet, Afganistan'ın merkezi ve Pakistan'ın kuzeyi boyunca uzanan Hindukuş ve Tibet Platosu'nun kuzey ucunu oluşturan Kunlun Dağları'na; kuzeyde Aral ve Balkaş göllerinin ötesindeki Kırgız bozkırına³ kadar uzanan coğrafi alanı kapsar (Gülsoy, 1983, s. 309). Kelimenin kendisi Farsça kökenli olup tarih boyunca Türk halklarının yaşadığı yerleri tanımlamak üzere İranlı coğrafyacılar tarafından kullanılmıştır. Dolayısıyla

---

¹ Diğer adıyla Ürkün Ayaklanması, Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkistan'daki genç Müslümanların Doğu Cephesi'nde cephe gerisi hizmetlerde çalıştırılmak üzere toplanacağı kararının gazetelerde açıklanmasını takiben meydana gelmiştir. Ayaklanmanın sonucunda binlerce Kırgız ve Kazak Çin'e göç etmeye itilmiş, en az 100.000 kişi hayatını kaybetmiştir (Sokol, 2016).

² Rus otoriteler "basmak" ve "baskın" kelimelerinden yola çıkarak ayaklanmayı bu şekilde adlandırmışlardır. Teyit edilebilir kaynaklar bu ismi kullandığından da genelgeçer nitelendirme "Basmacı" olarak süregelmiştir..

³ Bu ifade günümüzdeki Kazak bozkırlarını ifade etmektedir. 19. yüzyılın ortalarına kadar Kazak bozkırına Kırgız bozkırı denmekteydi, yazarın anakronizm kaygısı gütmüş olma ihtimali kuvvetle muhtemel.

Türkistan ifadesi siyasi çağrışımlardan ziyade tarihi ve coğrafi bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkistan bölgesinin yüzölçümünün genişliği topografik çeşitliliği de beraberinde getirir. Güneydoğu sınırında bulunan Pamir ve Tanrı sıradağları, dünyanın en yüksek dağlarının bazılarında ev sahipliği yapmakla kalmayıp aynı zamanda bölge için doğal bir bariyer ve tarımsal faaliyetlerin sürdürümü için önemli bir su kaynağı işlevi görür. Verimli topraklarının, dolayısıyla yoğun nüfusunun, etkisiyle ticaret ve kültür bakımından tarihi bir öneme sahip olan Fergana Vadisi de bu dağ oluşumlarının arasında yer almaktadır. Sıradağların yanısıra, Türkistan'ın iç ve batı bölgelerinin büyük bölümünü kapsayan Kızılkum ve Karakum çölleri de topografik çeşitliliğe örnek niteliğinde oluşumlardır. Humus bakımından fakir olan çöl toprakları ve seyrek bitki örtüsü ile çetin yaşam şartları sunan Kızılkum ve Karakum, petrol ve doğalgaz gibi yer altı zenginliklerine ev sahipliği yapar. Kuzey'e doğru ilerledikçe yine humus bakımından çok zengin olmayan fakat tahıl tarımına ve çoğunlukla küçükbaş hayvancılığa elverişli bozkırlara (step) bir geçiş söz konusudur. Geniş bozkır meraları, Türklerin geleneksel yaşam tarzı olan konargöçer hayvancılık faaliyetleri için ideal yerleşkeler olarak karşımıza çıkar.

Türkistan bölgesinde karasal iklim hakimdir ve mevsimlerarası büyük sıcaklık farkları görülür. Yazlar, özellikle çöl bölgelerinde, 40°C'yi geçen kavurucu sıcaklıklara ve kuraklığa ev sahipliği yaparken kışlar, özellikle bozkırlarda ve dağlık bölgelerde, -20°C'nin altına düşebilen dondurucu soğuklarla geçer. Yıllık yağış oranı çoğu bölgede 200 mm'den az olmasına karşın, dağlık bölgelerde nehirleri ve su kaynaklarını besleyen bir artış gösterir (Climates to Travel, t.y.)⁴. Bu klimatolojik aşırılıklar, tarih boyunca bölge sakinlerinin yerleşim örüntülerinde ve geçim kaynaklarında etki sahibi olmuştur.

---

⁴ Verilen iklim bilgisi 2023 için geçerlidir. Klimatolojik şartlar göz önünde bulundurulurken komitenin ajandasını kapsayan zaman diliminin Sanayi Devrimi'nin ilk safhalarına tekabül ettiği, dolayısıyla antropojenik iklim değişikliğinin günümüz kadar hissedilir olmadığı unutulmamalıdır.

2.1. Çarlık Rusya Dönemi Türkistan (1547-1721)

2.1.1. Siyasi Yapı ve Türkistan Otonomisi

Çarlık Rusya'nın yayılcı politikalarının ilk safhalarında, Türkistan bölgesi Buhara⁵, Hiva⁶ ve Hokand⁷ gibi İslami hukuk ve idare sistemlerini benimseyen yerel hanlık ve emirliklerce yönetiliyordu. Çarlık Rusya ve Türkistan ilişkileri, çoğunlukla ticaretten ve Rusya'nın güney sınırlarını korumak ve İpek Yolu boyunca stratejik noktalar edinmek için yerel yönetimlerle giriştiği muharebelerden ibaretti. Öncelikli hedefleri Sibirya, İdil havzası ve Kuzey Kazak bozkırları üzerinde hakimiyet kurmak olan arlık Rusya, 17. yy.da bu doğrultuda yayılma göstermekte ve ticari menfaatlerine göre hareket etmekteydi (Hosking, 2001). Dolayısıyla, Türkistan bu dönemde siyasi özerkliğini büyük ölçüde korumuş ve Rusya ile geniş çaplı bir çatışmayla henüz karşılaşmamıştı.

2.1.2. Demografik Unsurlar

Türkistan bölgesinin arlık Rusya dönemindeki demografik dağılımı, bölgenin coğrafi özellikleri ve ev sahipliği yaptığı sosyopolitik gelişmeler ile şekillenmiştir. 16. yy.ın sonlarında 4-5 milyon olduğu tahmin edilen bölge nüfusu; Özbekler, Kazaklar, Türkmenler, Uygurlar gibi toplam nüfusun %90'ına tekabül eden Türk halklarının yanı sıra Farsça konuşan Taciklerden

---

⁵ Buhara Hanlığı, Buhara ve bugünkü Özbekistan dolaylarında hüküm sürmüş Şeybani Hanedanı, Aştarhan Hanedanı (Canoğulları Hanedanı) ve Mangit Hanedanı olmak üzere üç hanedanın yönettiği Türk hanlığıdır. Moğol kökenli ancak Cengiz Han soyundan olmayan Mangitler 1747'de Buhara'yı işgal ederek 1753'te Emirliğini ilan etmişti (Roux, 1984).

⁶ 1920 yılları arasında varlığını sürdürmüş olan Özbek devleti. Buhara Hanlığı ve Hokand Hanlığı ile birlikte "Özbek üç hanlığı" olarak anılmıştır. Hanlık, 1506 yılı sonrasında Safevi idaresine geçmiş olan Harezm bölgesinde Şeybaniler'den Yadigar Han soyundan İl Bars yönetiminde verilen kurtuluş savaşı sonucunda kurulmuştur (Milli Eğitim Bakanlığı, 1983).

⁷ Hokand Hanlığı, bugünkü Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan ve Doğu Türkistan'ı da kapsayan bölgede 1709 ile 1876 yılları arasında hüküm sürmüş Mangıt-Ming Hanedanlığı'dır. Öncülü olan Hokand Beyliği 1709 yılında, Buhara ve Hiva hanlıklarının egemenliği altındaki Fergana Vadisi'nde bağımsızlık mücadelesi veren Muhammed Rıza tarafından kurulmuştur. Muhammed Rıza'nın yönetimini takip eden Haydar Han'ın güçlü bölgesel egemenliği Hokand'ı bir Hanlık haline getirmiştir (Süleymanov, 1995).

oluşmaktaydı. Kazaklar gibi konargöçer çobanlık ile uğraşan halklar hayvancılığa elverişli geniş meralar sunan kuzey bozkırlarında yoğunluk gösterirken, yerleşik çiftçiler Fergana Vadisi gibi verimli topraklar ve sulama imkanlarının bulunduğu yerleri tercih etmekteydi. Ticaret, kısıtlı tarım faaliyetleri ve göçebelik sayesinde zorlu yaşam koşullarına adapte olabilmiş Türkmen halkları ise Karakum çölünü iskan etmekteydi.

Sınır güvenliği ve ticari menfaatleri doğrultusunda 17.yy.da çeşitli sefer ve askeri faaliyetlerde bulunan Çarlık Rusya, Türkistan'da da önemli demografik değişimler başlattı. Rusya'nın İdil havzası ve Sibiryaya sınırı boyunca inşa ettiği askeri karakollar ve ticari merkezler, Türkistan halkı ve yeni gelen Rus yerleşimciler arasında yeni etkileşimleri doğurmuştu; 18. yy.ın ilk çeyreğinde kurulan Omsk (1716) ve Semipalatinsk (1718) gibi müstahkem yerleşkeler ise Kazak bozkırlarındaki uzun süreli Rus varlığını işaret eder nitelikteydi. Bu gelişmeler ile birlikte bölgedeki Rus yerleşimci nüfusu hızlı bir artış gösterdi ve 18. yy.ın sonlarına gelindiğinde Kazak bozkırları yaklaşık 40 Rus kasabasına ev sahipliği yapmaktaydı (Vashchuk v.d., 2022).

İdil havzası ve Sibiryaya sınırından güneye doğru yayılan Rus varlığı, bölgedeki Kazak nüfusu üzerinde önemli bir etkiye sebep olmuştu. Halihazırda çatıştıkları komşuları Kalmuk Hanlığı'nın yanında Rus kuvvetleri ile de çatışma içerisine giren Kazak cüzleri⁸ 1721'e gelindiğinde zorunlu göçlerin de etkisiyle %10- 15'lik bir nüfus düşüşü yaşadı (Olcott, 1995). Çarlık Rusya'nın askeri ve ticari faaliyetleri, can kaybının yanında geleneksel göç rotalarını ve yerel ekonomik aktiviteleri etkilemekte; konargöçer Türk halklarını adapte olmaya veya göç etmeye itmekteydi. Rus yerleşimcilerin yeni ve daha gelişmiş tarım metotlarını tanıtımı ve Rus tüccarların yerel tüccarlar üzerinde kurmayı büyük oranda başardığı üstünlüğün yanısıra

---

⁸ Cüz, üç ana Kazak topluluğunu (Büyük, Orta, Küçük) ve Kıpçak Obası'nda kontrol ettiği alanları tanımlamak için kullanılır. Büyük Cüz, ya da Uysun ordası, Güney ve Güneydoğu Kazakistan, Sincan ve Özbekista'nın bazı bölümlerini; Orta Cüz, ya da Argın ordası, Orta ve Doğu Kazakistan'ı; Küçük Cüz, ya da Alşın ordası, Batı Kazakistan'ı kapsar (Kavık, 2022, s. 14).

yayılan Ortodoks etkisi de Türkistan'ın kültürel otonomisini giderek zayıflatmakta ve ileriki yüzyıllarda kurulacak olan Rus hegemonyasını işaret etmekteydi.

2.2. Rus İmparatorluğu Dönemi Türkistan (1721-1917)

2.2.1. *Siyasi Yapı ve Türkistan Otonomisi*

Büyük Kuzey Savaşı (1700-1721) sonrası, Çarlık Rusya kendini Avrupa'da yeni bir güç olarak tesis etmiş ve I. Petro Rusya'nın imparatorluk statüsünü ilan etmişti. Rusya'nın siyasi sıfatındaki bu değişim ile siyasi ve ticari emelleri doğrultusundaki politikaları da agresifleşti. Kazak toprakları üzerindeki etnik çatışmalar ve parçalanmalar sürmekteydi ve bu durum Rus İmparatorluğu'nun bölgeyi ilhak sürecini hızlandıran bir unsurdur. 1731'de Küçük Cüz, Rus imparatoriçesi Anna İvarovna'ya bağlılık yemini etti ve ilerleyen zamanlarda Orta ve Büyük Cüz de Küçük Cüz'ü takip etti. Fakat bu bağlılık çoğunlukla istikrarsız bir statüydü ve Kenesarı Kasimov⁹ (Kasımoğlu) gibi önderleri bağımsızlık için ayaklanmaktan alıkoyacak nitelikte değildi (Vashchuk, v.d., 2022).

19. yy.a gelindiğinde İngiliz ve Rus imparatorlukları arasında, sonrasında "Büyük Oyun" olarak anılan bir rekabet söz konusuydu (Millward, 2007). Rus Ordusu tarafından yürütülen seferler ile Türkistan'daki Taşkent (1865), Semerkand (1868) ve Hiva (1873) gibi önemli şehirlerin ilhak edilmesi Rus İmparatorluğu'nun güney yönündeki genişlemesini işaret ediyor; Britanya Raj'ına karşı bir tehdit unsuru olarak görülüyordu. 1867'de Türkistan Genel Valiliğinin kurulmasıyla Ruslar Türkistan egemenliğini eline almış ve 1884'e gelindiğinde Orta Asya'nın neredeyse tamamına hakim olmuştu (Cracraft, 2003). Artık, Rus İmparatorluğu'nun Sömürge Hindistanı ile arasında duran yegane tampon devlet Afganistan'dı.

---

⁹ 1837-1847 yılları arasında gerçekleşen Kazak bağımsızlık hareketinin lideri ve aynı zamanda Orta Cüz'ün son hanıdır (Vashchuk, v.d., 2022).

İki devlet arasında verilen bu nüfuz savaşı, 1895'te imzalanan Pamir Sınır Antlaşması ile kısmen sonuçlandı. Antlaşmaya göre Kuzeydoğu Afganistan'dan Çin'in doğusuna uzanan Vakan Koridoru denilen bir tampon bölge kurulacak, Pamir Dağları'nın kuzeyi Rus kontrolüne verilirken güney bölgeleri Afgan egemenliği altında kalacak; böylece İngiliz ve Rus egemenliği altındaki bölgeler keskin çizgilerle ayrılacaktı.

1867'de Türkistan Genel Valiliğinin kurulması Türkistan'ın Rus İmparatorluğu'na entegrasyonunun bürokratik çerçevesini oluşturuyordu. Rus asıllı vali ve yetkililer, yönetimlerini modernleşme ve düzen kaygısı adı altında meşrulaştırmakta ve Türkistan halkına tamamen yabancı idare yöntemleri ve politikaları yürütmekteydi. En basit örnekleriyle; doğrudan Çar'a bağlı bir bürokrasi geleneksel yerel liderlerin yönetimi ile, herkesten eşit alınan vergi sistemi İslami dayanağı bulunan zekat ile ve Avrupa temelli hukuk sistemi İslam temelli hukuk sistemi ile uyumsuzluk içerisindeydi (Vashchuk, 2022; Morrison, 2008; Becker, 2004). Hokand, Buhara ve Hiva bu süreçte sadece itibari bir otonomiye sahip olmuş ve imparatorluğa bağlı vasal yönetimlere dönüşmüşlerdi (Kamp, 2006). Ayrıca, bölgeyi Ruslaştırmak için Ruslara Türkistan'a yerleşmeleri empoze ediliyor, genelde Seyhun ve Ceyhun nehirlerinin yakınında bulunan ve tarım yapabilecekleri verimli arsalar tahsis ediliyordu. Yerli halk ise verimsiz topraklara iskan ediliyor ve geçim kaynaklarından büyük oranda mahrum bırakılıyorlardı. Rus İmparatorluğunun yürüttüğü radikal kültürel reformların yanında, gelir eşitsizliği de Türkistan halkını yabancılaştırdı.

Türkistan ekonomisi imparatorluğun menfaatleri için yeniden tasarlanmıştı. Önemli değişimlerden biri Rus tekstil endüstrisini destekleyecek nitelikte gelişen pamuk yetiştiriciliği idi. Kısa vadede karlı olan tek ürün dikim faaliyetleri uzun vadede topraktaki verimi azaltıyor ve bölgenin ekonomik bağımlılığını artırıyordu (Bushkovitch, 2001). 1888 senesinde tamamlanan "Trans-Caspian" Demiryolu aracılığıyla ise askeri lojistik kolaylaşmakla

kalmamış, ticari etkileşimler de artarak yeni yerleşimciler için cezbedici bir unsur haline gelmişti. Demiryolunun inşasıyla özellikle Taşkent hem bürokratik hem de ticari bir merkeze dönüşerek kozmopolit bir yapıya sahip olmuştu.

Ekonomik, sosyal ve kültürel değişimlerden halihazırda rahatsızlık duyan yerli halk, Müslüman erkeklerin I. Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'nde hizmet etmek üzere zorla askere alınmak istemesiyle 3 Temmuz 1916'da ayaklandılar (bkz. dipnot ¹). Büyük çaplı olmasıyla önem teşkil eden bu ayaklanma, Sovyet karşıtı ayaklanmaların da temelini oluşturdu.

2.2.2. Demografik Unsurlar

19. yy.ın ortalarında 10-12 milyonluk bir nüfusa ev sahipliği yapan Türkistan'ın etnik dağılımını hala çoğunlukla Özbekler, Kırgızlar, Kazaklar, Türkmenler, Uygurlar ve Tacikler oluşturuyordu (Haugen, 2003). Bu gruplar, bölgede baskınlaşan Rus etkisine rağmen, kültürel benliklerini ve dil özelliklerini korumakta direnmeye devam ediyorlardı. 1917'ye gelindiğinde 1.5 milyon ile Rus yerleşimciler toplam nüfusun %10-15'ine tekabül etmekteydi. Yerleşimciler çoğunlukla verimli arsalar tahsis edilmiş köylüler, askerler ve idearecilerden oluşuyordu (Keller, 2001).

Bu dönemde, özellikle 19.yy.ın son çeyreğinden itibaren, Türkistan'daki yerli halkın demografik büyüme oranında bariz bir düşüş görülmüştü. Hatta, Fergana Vadisi ve Kazak bozkırlarındaki nüfus kaybının %20-30'u bulmuş olabileceği kimi kaynaklarca ortaya atılan bir veri olarak karşımıza çıkmakta (Khodarkovsky, 2002). Nüfustaki bu düşüş Rus İmparatorluğu'nun askeri faaliyetleri, aşırı pamuk yetiştiriciliğinden verimsizleşen topraklar ve takip eden kıtlık, ve çeşitli ayaklanmalardan doğan can kayıplarına dayandırılabilir (Morrison, 2008; Becker 2004; Khodarkovsky 2002).

2.3. Bolşevik Devrimi Sonrası Türkistan (1917-1924)

2.3.1. Ekim Devrimi ve Etkileri

Ekonomik sorunlar, I. Dünya Savaşı'ndaki mağlubiyetler ve üst sınıflar da dahil olmak üzere kamuoyunun hükümete olan güveninin gitgide azalması II. Nikolay'ı 1917'de tahttan çekilmeye ve idareyi geçici bir hükümete bırakmaya itmişti. Şubat Devrimi'ni takiben Temmuz ayında geçici hükümetin başına geçen Aleksandr Kerenski de halk gözünde meşruiyeti olmaması, Rusya'nın savaşta kalmasını desteklemesi, ve halkın serzenişleri olan ekonomi ve toprak reformlarını arka plana atması gibi nedenlerden dolayı başarılı bir yönetime imza atamamıştı. Bu durum, Lenin liderliğindeki Bolşeviklere güç kazandırmakta ve "Barış, Toprak, Aş!" sloganıyla halk bazında yankı uyandırmasını sağlamaktaydı. Bu faktörlerle, Bolşevik Devrimi, 25 Ekim 1917'de Petrograd'daki bir ayaklanmayla başladı ve çok geçmeden de Petrograd Sovyeti lideri Lev Troçki tarafından destek gördü. Ayaklanmanın kısa sürede büyüyerek silahlı çatışmalara evrilmesiyle Devrimci Askeri Komite'ye bağlı Kızıl Muhafız güçleri hükümet binalarını işgal etmeye başladı. 26 Ekim sabahı ise Petrograd'daki Kışlık Saray ele geçirilerek geçici hükümet devrildi.

Bolşevik Devrimi herkes tarafından kabul edilmediğinden Rusya bir iç savaş'a sürüklenmiş ve bu sosyopolitik parçalanmaya neden olmuştu. Pek tabii ki bu durum Türkistan coğrafyasında da siyasi bir kaos yaratmıştı. 1918'de toplanan III. Sovyetler Kongresi'nde Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin (RFSSC) ilanını takiben Rus İmparatorluğu özerk bölgelere ayrılmış; Hokand, Buhara ve Hiva üzerinde özerkliğini ilan eden Türkistan Milli Hükümeti devrilerek Türkistan'da da Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (TÖSSC) kurulmuştu (БЦИК, 1918; Khalid, 2015).

Sovyet yönetimi Türkistan'daki yerel hanlık ve emirlikleri ilkel buluyor ve bu yönetim şekillerini kaldırmayı amaçlıyordu. 1920'de, yerlerine Sovyet Kontrolündeki Halk

Cumhuriyetlerini kurmak üzere Buhara Emirliği devrilmiş ve Hiva Hanlığı bir kez daha ilhak edilmişti. Ancak, Bolşevik otoritesi taşra kesimlere ulaşamamış ve direniş hareketleri g¼çlenmiřti.

Ekim Devrimi'nin T¼rkistan ¼zerinde ¼nemli demografik, ekonomik ve sosyal etkileri olmuştu. Marksizm'in etkisiyle ateizmi benimseyen h¼k¼met, T¼rkistan halkını İslami geleneklerini terk etmeye zorluyordu. Arazileri ve kaynakları devletleştirmenin etkisiyle arazilere ve çiftliklere el koyulmuş, bu m¼lkler yeniden dağıtılmıştı. 1921'e gelindiğinde T¼rkistan'da bir kıtlık hakimdi ve end¼striyel şehir merkezlerindeki dağıtımı için halkın tahıl stoklarına el konulmasıyla bu durum bir felakete evrildi. Çeşitli kayıtlar kıtlığın yaklaşık 1-1.5 milyon insanın ¼l¼m¼ne sebep olduğunu işaret etmekte, ve bu sayının b¼y¼k bir kısmını hayvanlarına el koyulan konarg¼cer T¼rk halkları oluşturmakta (Keller, 2001).

2.3.2. Kontr-İhtilal Hareketlerinin Doğuşu

Merkezi Fergana olan Bolşevik karşıtı ¼rg¼tlenme dini liderler ve yerel liderlerin koalisyonu altında gerçekleşmişti. Topluca Basmacılar olarak bilinen direnişçilerin başlıca hedefleri geleneksel y¼netim metotlarını ve İslami hukuku geri getirmektir (Becker, 1968). Kısıtlı insan g¼c¼ ile gerçekleştirdikleri savaş stratejileri b¼y¼k oranda Sovyet Karakollarına yapılan saldırılardan ve ikmal hatlarını bozguna uğratmaktan oluşuyordu; ve bu saldırılar Kızıl Ordu tarafından yapılan yıkıcı operasyonlarla karşılıklı buluyordu.

2.3.3. Demografik Unsurlar

T¼rkistan demografisi bu d¼nemde savaş, kıtlık ve zorunlu g¼erle şekillenmişti. ¼zellikle konarg¼cer gruplar n¼fus d¼ř¼ř¼ yaşamış ve bu istatistik 1917 ve 1924 yılları

arasında %15-20 arasında seyretmişti (Olcott, 1995). Fergana'daki yerleşik popülasyonun bir kısmı da çatışmalar ve kıtlıktan uzak yerlere göç etmişlerdi.

Ruslar ve diğer Slav popülasyonları Bolşevik politikaları doğrultusunda idari ve endüstriyel mesleklere yönlendirilmişti, öyle ki Taşkent'teki Rus popülasyonu devrim öncesi %10 iken 1924'e gelindiğinde %20'ye çıkmıştı (Haugen, 2003). Yerli halklarda yerleşimcilerin Sovyet zulmünü işaret eden bir çağrışım uyandırması da etnik gerilimleri tetikliyordu.

3. Basmacı Hareketi (1916-1924)

3.1. Hareketin Tarihçesi ve Temelleri

Basmacı Hareketi, Orta Asya'nın geleneksel toplum yapısına büyük bir darbe vuran Sovyetler Birliği'nin etkisi altındaki ilk yıllarda gelişmiş bir direniş hareketidir. Bu hareketin temelleri, sadece Sovyetler'e karşı değil, aynı zamanda bölgenin yüzyıllardır süregelen feodal yapısına, dini normlarına ve kültürel alışkanlıklarına da karşıdır. Hareketin tarihçesi, sadece bir direniş hareketi olmanın ötesine geçer ve Sovyetler'in Orta Asya'ya müdahalesinin yarattığı toplumsal çalkantıların, yerel halkın içsel direncinin ve bu direncin geniş halk kitleleriyle buluşmasının bir yansımasıdır (Johnson, 1992).

3.1.1. Çarlık Rusyası ve Orta Asya'ya Etkisi

Çarlık Rusyası'nın Orta Asya'yı fethetmesi, sadece coğrafi değil, aynı zamanda kültürel, dini ve toplumsal düzeyde de büyük dönüşümlere yol açmıştır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren, Ruslar Orta Asya'daki bölgesel güçleri (Buhara Emirliği, Hive Hanlığı ve Hiva) fethederek bölgeyi doğrudan kontrol altına almaya başlamıştır (Turner, 2005). Bu dönemde, özellikle Rusya'nın Orta Asya'daki Müslüman nüfusu üzerinde yaptığı

baskılar ve kültürel asimilasyon politikaları, bölgede yaşayan Türkmenlerin büyük bir tepki göstermesine yol açmıştır.

Çarlık Rusyası'nın uyguladığı baskılar, sosyal yapıyı dönüştürmeyi ve halkı Rus kültürüne entegre etmeyi hedeflemiştir. Bu süreçte, yerel halklar yalnızca kendi dini inançlarına ve geleneklerine saldırı görmekle kalmamış, aynı zamanda bağımsızlıklarının ve özgürlüklerinin de tehlike altında olduğunu fark etmişlerdir. Çarlık hükümetinin tarım ve toprak reformları, büyük toprak sahiplerinin güç kaybına yol açarken, bu durum köylülerin yaşam koşullarını olumsuz etkilemiş ve onları büyük bir yoksulluğa sürüklemiştir (Morrison, 2008).

Böylece, Çarlık Rusyası'nın Orta Asya'da kurduğu yönetim, bölgeyi ekonomik ve kültürel bakımdan asimile etmek için çeşitli stratejiler izleyerek halk üzerinde ciddi bir sosyal baskı kurmuştur. Bu baskı, sadece yerel yöneticilere ve feodal yapıya¹⁰ değil, aynı zamanda halkın dini inançlarına, yaşam tarzına ve bağımsızlık arayışına da karşıydı. Bu unsurlar, 1917'deki Bolşevik Devrimi'ne ve ardından gelen Basmacı Hareketi'ne giden sürecin temel taşlarını oluşturmuştur (Turner, 2005).

3.1.2. Sovyetler'in Orta Asya'yı İşgali

1917'deki Ekim Devrimi ve devamında Çarlık Rusyası'nın yıkılmasının ardından, Sovyetler Birliği'nin Orta Asya üzerindeki politikaları artış göstermiştir. Sovyetler, devrimci sosyalist ideolojilerini yayarken, özellikle Orta Asya'daki halkları Sovyet

---

¹⁰ 1910-1920'lerde Orta Asya'daki feodal düzen, bölgedeki toprak sahipliği, sosyal yapılar ve yerel beyler tarafından belirlenmişti. Köylüler, feodal beylerin egemenliğinde zorla çalışıyor ve büyük bir kısmı toprak sahibi değildi. Sovyetler'in bölgeye müdahalesiyle bu feodal yapılar zayıflamış, ancak halk arasında direnişe yol açan sosyal ve ekonomik eşitsizlikler devam etmiştir (Allworth, 1990).

sosyalizminin temellerini empoze etmeye çalışmışlardır. Ancak, bu çabalar, bölgenin yerel halklarının kültürüyle çelişiyor ve halk tarafından büyük bir direnişle karşılanıyordu.

Orta Asya'da Sovyet reformları, genellikle toprağın kolektif olarak devletleştirilmesi, tarıma dayalı üretimin yeniden düzenlenmesi ve sosyalist ideolojilerin zorla uygulanması şeklinde tezahür etmiştir. Sovyetler, köylüler üzerinde büyük bir baskı kurarak toprağa el koymuş, yerel yöneticilerin ve dini liderlerin yetkilerini ortadan kaldırmışlardır (Morrison, 2008). Ayrıca, Sovyetlerin eğitim reformları, dinin yasaklanması ve geleneksel toplum yapısının çökertilmesi gibi unsurlar, halkın daha da sert bir şekilde direniş göstermesine yol açmıştır.

Sovyetler, Orta Asya'daki yönetimi kendi ideolojileri doğrultusunda şekillendirirken, bölgedeki halklar hem ekonomik hem de kültürel anlamda köklü değişimlere uğramıştır. Bu sosyalist reformlar, halkın geleneksel toplumsal yapısını tehdit etmiş ve Sovyetler'e karşı büyük bir öfke doğurmuştur. Basmacı Hareketi, işte tam da bu süreçte, Orta Asya halklarının geleneksel yaşam biçimlerini savunma amacı güden, Sovyet egemenliğine karşı bir direniş olarak doğmuştur.

3.1.3. *Basmacı Hareketi'nin Doğuşu*

Basmacı Hareketi, aslında Sovyetlerin Orta Asya'da uygulamaya koyduğu sosyalist reformlara karşı köylüler, yerel yöneticiler ve dini liderler tarafından başlatılmış bir direniştir. Sovyetlerin baskılarının artmasıyla, halk kendi geleneksel yönetim biçimlerini koruyabilmek için birleşmiş ve yerel çapta silahlı isyanlar¹¹ başlamıştır. Bu direniş, sadece

---

¹¹ Basmacı Hareketi'nden önce, Orta Asya'da Sovyetler'in bölgeye müdahalesine karşı küçük çaplı isyanlar yaygın hale gelmişti. Bu isyanlar, yerel halkın Sovyetlerin yönetimine ve yeni toplumsal düzenlemelere karşı gösterdiği tepkilerdi. Özellikle, Sovyetler'in toprak reformları ve dini yasaklamalar gibi uygulamalar, yerel halkın direnişini körüklemiş ve bu da Basmacı Hareketi'ne zemin hazırlamıştır (Turan, 1992).

Sovyetlerin ideolojik reformlarına karşı değil, aynı zamanda Orta Asya'daki kültürün asimilasyonu ve yok edilmesine karşı da bir tepkiydi (Turner, 2005).

Basmacı Hareketi'nin liderleri, genellikle dini liderler ve yerel toprak sahipleri (Bey) gibi toplumun etkili figürlerinden oluşuyordu. Bu liderler, halkın çıkarlarını savunarak Sovyet yönetimine karşı savaş açmışlar ve aynı zamanda halkı bir araya getirip direnişi genişletmişlerdir. Bu direnişin temel motivasyonu, Orta Asya halklarının kültürel ve dini bağımsızlıklarını yeniden kazanma isteğiydi. Basmacı liderleri, halkı Sovyet yönetimine karşı ayaklanmaya çağırarak, bölgeyi Sovyetler Birliği'nin egemenliğinden kurtarma amacını gütmüşlerdir (Smith, 2001).

3.2. Rus İç Savaşı'nda (1918-1922) Hareketin Yeri

Rus İç Savaşı (1918-1922), yalnızca Rusya'nın kaderini değil, aynı zamanda Orta Asya'daki siyasi yapıyı da derinden etkilemiştir. Ekim Devrimi ile Çarlık rejiminin devrilmesini takip eden süreçte Sovyetler Birliği'nin baskı politikaları bölgedeki halklar tarafından büyük bir direnişle karşılık bulmuştur. Bu direniş, özellikle Sovyetlerin Orta Asya'daki kültürel, dini ve toplumsal düzeni değiştirmeyi hedefleyen reformlarına karşı, örgütlenen Türkmenler tarafından şekillenmiştir.

Ekim Devrimini izleyen Rus İç Savaşı sırasında Sovyetler'in bölgedeki gücünü pekiştirmeye çalıştığı dönemde, Basmacı hareketi de Orta Asya'da yoğun bir şekilde aktif olmuştur (Smith, 2001). Hareketin tarihsel bağlamı, Orta Asya'nın feodal ve kaotik yapısı, yerel yönetimlerin güçlü varlığı ve Sovyetler'in toplumsal reformlarının halk üzerindeki baskılarından kaynaklanmıştır (Johnson, 1992).

3.2.1. *Politik Örgütlenme ve Direniş Stratejileri*

Basmacı Hareketi, Sovyetler'in Orta Asya'daki sosyalist devrimini kabul etmeyen halkın özellikle köylü ve dindar kesiminden oluşuyordu. Hareketin örgütlenmesi, çoğunlukla halkın güvenini kazanmış olan dini figürlerin öncülüğünde gerçekleşmiştir. Basmacı hareketinin liderleri, geleneksel toplum yapısına sadık kalarak, Sovyet rejiminin getirdiği modernleşme ve toplumsal değişikliklere karşı halkı direnişe çağırmışlardır (Morrison, 2008).

Sovyetler'e karşı yapılan bu direniş, Orta Asya'daki geniş coğrafyada, yerel çapta organize olan silahlı direniş gruplarının mücadelesi şeklinde sürmüştür. Her bir bölge, yerel halkın kendi çıkarlarına ve koşullarına göre şekillenen farklı stratejiler geliştirmiştir. Sovyetler'in bölgedeki hakimiyetine karşı verilen bu direniş, temelde iki düzeyde sürmüştür: Askeri çatışmalar ve siyasi stratejiler (Johnson, 1992).

Askeri çatışmalar, Sovyetler'in Orta Asya'daki güçlerini zayıflatmayı amaçlayan geniş çaplı isyanlardı. Bu isyanlar genellikle köylüler, bölge yöneticileri ve dini liderler tarafından organize edilmiş ve bölgesel çapta yoğun bir şekilde yürütülmüştür (Smith, 2001). Sovyetler, bu isyanları bastırmak için askeri operasyonlar düzenlemiş, ancak bu operasyonlar da pek çok direnişin daha da büyümesine yol açmıştır.

Politik olarak, Basmacı Hareketi yerel düzeyde bağımsızlık mücadelesi verirken, aynı zamanda Sovyetler'e karşı bir anti-komünist duruş da benimsemiştir. Hareketin liderleri, Sovyet hükümetine karşı halkı birleştirerek, halkın özgürlüklerini savunmaya çalışmışlardır (Turner, 2005). Bu dönemde, Orta Asya halklarının toplumsal düzenini, kültürünü ve dini inançlarını korumak, Basmacı hareketinin temel ideolojik amacı olmuştur

(Davies, 2010). Bu bağlamda, Sovyet karşıtlığı yalnızca askeri bir mücadele değil, aynı zamanda halkların kendi geleneksel düzenlerine duyduğu derin bir bağlılıkla şekillenmiştir.

3.2.2. Sovyet Müdahalesi ve Askeri Operasyonlar

Sovyetler, Orta Asya'da Basmacı Hareketi'ni bastırmak için yoğun askeri operasyonlar başlatmışlardır. Bu operasyonlar, genellikle bölgedeki yerel isyanları söndürmeye yönelikti, ancak aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin Orta Asya'daki genişleme çabalarının bir parçasıydı. Sovyetler, sadece askeri değil, aynı zamanda ideolojik bir savaş yürütmüşlerdir. Sosyalizm ve komünizm ideolojisini yaymaya çalışırken, Orta Asya halklarının direnişlerini kırmayı hedeflemişlerdir (Smith, 2001).

Basmacı Hareketi'nin başlıca askeri stratejisi, yerel güçlerin birleşerek Sovyet ordusunu zor durumda bırakacak gerilla taktikleriyle¹² mücadele etmektir. Sovyetler'in sürekli artan baskıları ve bölgedeki askeri varlıkları, yerel halkın mücadeleye katılımını artırmış, Basmacı hareketinin gücünü büyütüştür (Morrison, 2008). Ancak Sovyetler, bu direnişi bastırmak için büyük çapta ordular kullanmış ve bölgedeki çoğu yerel halkı göçe zorlamıştır.

Basmacı güçlerinin direnişi, Sovyetlerin uyguladığı askeri baskı ve Sovyetler Birliği'nin Orta Asya'daki politikalarının başarısızlığına yol açmıştır. Her ne kadar Sovyetler sonunda zafer kazanmış olsa da, Basmacı Hareketi'nin bölgedeki etkisi, Sovyetler'in yerel halk üzerinde ne denli güçlü bir baskı kurmaya çalıştıklarını ve halkın bu baskılara karşı gösterdiği direnç seviyesini gözler önüne sermektedir (Davies, 2010).

---

¹² Gerilla taktiğini uygulayan en başarılı isimlerden bazıları Enver Paşa, Selim Paşa ve Tohta Bey'dir. Bu liderlerin etkili gerilla taktikleri, Sovyetler'in bölgedeki askeri hareketliliğini yavaşlatmıştır. Ancak, Sovyetler'in direnişle başa çıkmak için uyguladığı sert politikalar, direnişin zayıflamasına yol açmıştır. (Akramov, 1998; Frye, 1996)

3.2.3. Önemli Cepheler

Basmacı Hareketi, Orta Asya'nın farklı coğrafi bölgelerinde farklı cephelerde yoğunlaşmıştır. Bu cephelerin her biri, bölgenin sosyal ve kültürel yapısına göre şekillenmiş ve farklı stratejilerle yürütülmüştür (Smith, 2001). Sovyetler, bu cephelerdeki direnişleri bastırmak için büyük bir askeri güç kullanmışlardır. Ancak, Basmacı güçlerinin bölgesel olarak organize olması, bu direnişi daha etkili hale getirmiştir (Morrison, 2008). Bu cepheler arasında en belirgin olanlar şunlardır:

- 3.2.3.1. *Buhara Emirliği.*** Buhara Emirliği, Basmacı Hareketi'nin en yoğun olarak yaşandığı bölgelerden biriydi. Buhara Emirliği'nde, Sovyetler'in Orta Asya'daki reformlarına karşı büyük bir halk direnişi başlamıştı. Bölgedeki yerel halk, Sovyetlerin sosyalist reformlarını ve kollektivizasyon¹³ politikalarını reddederek silahlı direniş başlatmıştır (Turner, 2005). Buhara'daki direniş, Sovyetler'in Orta Asya'daki en önemli cephelerden birini oluşturmuş, Sovyetler bölgeye büyük bir askeri müdahale başlatmıştır.
- 3.2.3.2. *Hive Hanlığı.*** Hive Hanlığı da Basmacı Hareketi'nin önemli bir cephesiydi. Hive Hanlığı'nda yaşayan halk, Sovyetler'in toplumsal ve kültürel reformlarına karşı büyük bir direniş göstermiştir (Smith, 2001). Hive Hanlığı'ndaki Basmacı isyanı, Sovyetler'in bölgedeki ilerlemesine karşı önemli bir engel teşkil etmiştir. Sovyetler, Hive'yi işgal ettikten sonra,

---

¹³ Sovyet kollektivizasyonu, 1920'lerde tarımın kolektif çiftliklerde (kolhoz ve sovhoz) organize edilmesi sürecidir. Amaç, tarımda verimliliği artırmak ve sanayileşme için hammadde temin etmektir. Uygulama, köylülerin topraklarını devretmelerini zorlamış ve büyük direnişlere yol açmıştır (Pipes, 1995).

buradaki halkın direnişine karşı büyük bir baskı kurmuş, ancak halkın direnç gösterdiği görülmüştür (Morrison, 2008).

3.2.3.3. *Fergana Vadisi.* Fergana Vadisi, Basmacı Hareketi'nin güçlü olduğu bir diğer bölgedir. Sovyetler, Fergana Vadisi'nde geniş çaplı askeri operasyonlar başlatmış, ancak yerel halk, liderlerinin önderliğinde büyük bir direnç göstererek Sovyetlerin ilerlemesine engel olmuştur. Fergana'da gerçekleşen direniş, Sovyetler'in Orta Asya'daki genişlemeye başladığı dönemde önemli bir engel teşkil etmiştir.

3.3. Kumandanlar ve Liderler

3.3.1. Bolşevikler

3.3.1.1. Lev Troçki. Lev Troçki, Bolşevik Devrimi'nin önde gelen liderlerinden biri olarak, Sovyetler Birliği'nin kurucularındandır. Rus İç Savaşı sırasında, Sovyet hükümetinin askeri lideri olarak, Kızıl Ordu'yu kurmuş ve büyük bir askeri stratejiyle zafer kazanmıştır. Lev Troçki'nin, özellikle Basmacı Hareketi'ne karşı Sovyetler'in stratejik askeri hamlelerinde önemli bir rolü olmuştur ve askeri hareketlerde ordunun liderliğini üstlenmiştir.

3.3.1.2. Josef Stalin. Josef Stalin, Sovyetler Birliği'nin başkanı olduktan sonra, Türkistan ve Orta Asya'daki halklar üzerinde yoğun baskı kurarak, bölgedeki milliyetçi direnişleri ve dini hareketleri hedef almıştır. Stalin, Türkistan'daki Basmacı hareketlerine karşı uyguladığı askeri ve ideolojik baskılarla tanınmıştır. Sovyetlerin Türkistan'daki hâkimiyetini pekiştirmeyi amaçlayan Stalin, bölgedeki halkları Sovyet yönetimine entegre etmeye çalışmıştır (Suny, 1993).

- 3.3.1.3. Magaza Masançi.** Magaza Masançi, Basmacı Hareketi'nin önde gelen liderlerinden biri olarak Sovyetler Birliği'ne karşı direnişi örgütlemiştir. Türkistan'da halkı birleştiren ve Sovyet yönetimine karşı etkili bir muhalefet gösteren Masançi, aynı zamanda halk arasında dini duyguları da kullanarak desteğini artırmıştır (Browning, 2003).¹⁴
- 3.3.1.4. August Kork.** August Kork, Rusya'nın Türkistan'daki Sovyet yönetimi sırasında önemli bir askeri liderdi. Kork'un adı, Sovyetler Birliği'nin Türkistan'daki Basmacı Hareketi'ni bastırmaya yönelik yaptığı askeri harekâtlarla anılmaktadır. Kork, özellikle bölgedeki gerilla direnişlerine karşı yoğunlaştırdığı baskılarla tanınmıştır. Sovyetler'in Orta Asya'daki toprakları üzerindeki denetimlerini güçlendirmeyi amaçlayan bir dizi askeri operasyonu yönetmiştir.
- 3.3.1.5. Yakov Melkumov.** Yakov Melkumov, Sovyetler Birliği'nin Türkistan'daki ilk yerel direnişlere karşı başlattığı askeri operasyonlarda kilit bir figürdü. 1918-1924 yılları arasında, Melkumov, Basmacı Hareketi'nin liderlerini hedef alarak bölgedeki gerilla hareketlerini bozguna uğratmıştır.
- 3.3.1.6. Vitaly Primakov.** Vitaly Primakov, Sovyetler Birliği'nin Türkistan'daki direnişlere karşı başlattığı askeri harekâtları yöneten önemli bir askeri komutan olarak dikkat çekmiştir. Primakov, özellikle 1920'lerin başlarında, Basmacı hareketlerinin liderlerine karşı etkili operasyonlar düzenlemiştir.
- 3.3.1.7. Vasily Şorin.** Vasily Şorin, Bolşevik Devrimi'nin ardından Sovyetler Birliği'ne bağlı olarak Türkistan'daki yerel isyanlara karşı amansız bir savaş yürütmüştür.

---

¹⁴ Masançi'nin direnişi, özellikle Sovyetler'in ateist politikasına karşı halkın dini aidiyetini kullanmaya yönelikti. Onun liderliğinde, Sovyetler'e karşı yapılan baskınlar önemli stratejik hamleler oluşturmuştur (Browning, 2003).

Şorin, özellikle Basmacı liderlerine karşı yapılan operasyonlarda, Sovyet askeri stratejilerini büyük bir başarıyla uygulamıştır.

- 3.3.1.8. Semyon Pugaçov.** Semyon Pugaçov, Sovyetler'in Türkistan'daki direnişçilere karşı uyguladığı baskılara karşı savaşan, aynı zamanda Bolşevik yönetiminin katı liderlerinden biriydi. Onun liderliğinde, Sovyetler, Basmacıların direnişini kırmayı hedeflemiş ve bölgedeki halkı sindirerek yeni Sovyet yönetimini kurmuştur (Meller, 2008).
- 3.3.1.9. Mikhail Levandovski.** Mikhail Levandovski, Sovyetlerin Türkistan'daki askeri operasyonlarında önemli bir rol oynamıştır. Levandovski, Basmacı Hareketi'ni bastırmaya yönelik Sovyet hükümetinin askeri komutanlarından biri olarak tanınmıştır.
- 3.3.1.10. Konstantin Avksentevski.** Konstantin Avksentevski, Sovyetler'in Türkistan'daki yerel isyanları bastırmaya yönelik gerçekleştirdiği askeri operasyonlarda başrol oynamıştır. Avksentevski, Basmacı hareketlerine karşı büyük bir askeri güçle mücadele etmiştir.
- 3.3.1.11. Vladimir Lazareviç.** Vladimir Lazareviç, Sovyetler'in Türkistan'da etkinliğini artıran bir başka önemli figürdür. Lazareviç, özellikle bölgedeki Basmacı isyanlarını baskılamak amacıyla gerçekleştirilen operasyonların başındaydı.
- 3.3.1.12. Mikhail Frunze.** Mikhail Frunze, Sovyetler Birliği'nin en önemli askeri liderlerinden biri olarak, Türkistan'daki Basmacı direnişlerine karşı başarıyla savaşmıştır. Frunze, Sovyetler'in Türkistan'daki etkinliğini artırma amacıyla gerçekleştirdiği bir dizi operasyonla tanınmıştır.

3.3.2. *Basmacı (Korbaşlar)*

- 3.3.2.1. Enver Paşa.** Enver Paşa, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde İttihat ve Terakki liderlerinden biri olarak öne çıkmıştır. Türkistan'daki Müslüman halkların bağımsızlık mücadelesine katılmak üzere 1921 yılında bölgeye gelen Enver Paşa, Basmacı Hareketi'nin liderliğini üstlenmiş ve direnişi organize etmeye çalışmıştır. Sovyetlere karşı gerilla savaşı taktikleriyle başarılar elde etmiştir. Tacikistan'ın Belcivan bölgesindeki çatışmalarda hayatını kaybeden Enver Paşa, Basmacı Hareketi'nin birleştirici gücü olarak büyük bir simge olmuştur (Turan, 1992; Bennigsen ve Wimbush, 1979).¹⁵
- 3.3.2.2. Selim Paşa.** Selim Paşa, Osmanlı subaylarının Türkistan halkıyla dayanışma içinde olduğu bir dönemde hareketin askeri planlamalarına katkıda bulunmuştur. Buhara bölgesinde aktif rol alarak, gerilla taktikleriyle Kızıl Ordu'yu zor durumda bırakmıştır. Enver Paşa'nın ölümünden sonra¹⁶ hareketin birliği zayıflamış ve Selim Paşa'nın etkisi azalmıştır (Şerafettin Turan, 1992).
- 3.3.2.3. Canıbek Kazı.** Canıbek Kazı, Fergana Vadisi'nde direnişi dini bir temele oturtarak yerel halkın desteğini kazanmayı başarmıştır. Onun liderliğinde Sovyet garnizonlarına yapılan baskınlar, bölgedeki Sovyet kontrolünü ciddi anlamda sarsmıştır (Akramov, 1998). Canıbek Kazı'nın İslamiyet'i bir motivasyon aracı olarak kullanması, hareketin manevi gücünü artırmıştır (Allworth, 1990).
- 3.3.2.4. Yusuf Ziya Talıbzade.** Yusuf Ziya Talıbzade, sadece bir askeri lider değil, aynı zamanda bir entelektüeldi. Basmacı Hareketi'nin ideolojik çerçevesini oluşturarak

---

¹⁵ Enver Paşa'nın, Sovyetler karşısında bağımsızlık mücadelesi veren farklı etnik grupları birleştirme çabaları, bölgedeki çeşitli direniş hareketlerinin merkezine yerleşmesine sebep olmuştur. Ancak, Enver Paşa'nın yaşamının son dönemindeki mücadeleler, Sovyetler'in askeri gücü karşısında giderek zayıflamış ve nihayetinde 1922'deki ölümüne kadar dağılmaya başlamıştır. (Turan, 1992)

¹⁶ Selim Paşa, Enver Paşa'nın ölümünden sonra hareketin bazı kısımlarını kontrol etmeye devam etmiş olsa da, Basmacı Hareketi'nin merkezi otoritesi giderek zayıflamıştır. Bu durum, Sovyetler'in Türkistan'daki hâkimiyetini pekiştirmesine olanak sağlamıştır. Selim Paşa'nın ayrıca Sovyetler'e karşı başlattığı birkaç başarılı isyan hareketi olmuştur. (Turan, 1992)

halkı bilinçlendirmiştir. Onun propagandası, bağımsızlık fikrini yerel halka benimsetmede etkili olmuştur (Bennigsen ve Wimbush, 1979; Khalid, 1998).

3.3.2.5. Ergaş Bey. Ergaş Bey, Basmacı Hareketi'nin ilk liderlerinden biri olarak direniş başlatmıştır. 1918 yılında Fergana Vadisi'nde başlayan mücadelede halkı örgütleyerek, Kızıl Ordu'ya karşı etkili bir gerilla savaşı yürütmüştür (Akramov, 1998). Özellikle Fergana'nın stratejik noktalarını kontrol ederek Sovyetlere karşı uzun süre direnmiştir (Frye, 1996).

3.3.2.6. Şir Muhammed Bey. Şir Muhammed Bey, Tacikistan'ın dağlık bölgelerinde Sovyetlere karşı etkili bir direniş yürütmüştür. Gerilla savaşının avantajlarını kullanarak, Sovyetlerin lojistik hatlarını kesmiş ve bölgedeki kontrolünü zayıflatmıştır (Olcott, 1987). Tacikistan'daki yerel halk, onun liderliğinde hareketin en dirençli gruplarından birini oluşturmuştur (Semyonov, 1972).

3.3.2.7. Cüneyd Han. Hive Hanlığı'nın eski liderlerinden biri olan Cüneyd Han, Sovyetlerin Hive'yi işgal etmesinden sonra Basmacı Hareketi'ne katılmıştır. Onun liderliğinde Hive bölgesindeki direniş, hareketin önemli bir ayağı haline gelmiştir (Becker, 1968). Sovyetlerle yaptığı çatışmalar, hareketin Hive çevresinde uzun süre devam etmesini sağlamıştır (Allworth, 1990).

3.3.2.8. Muhiddin Maksum. Muhiddin Maksum, Basmacı Hareketi'ne dini bir liderlik boyutu kazandırmıştır. Onun dini etkisi, hareketin halk desteğini artırmış ve Sovyetlerin İslam karşıtı politikalarına karşı manevi bir direniş oluşturmuştur (Bustanov ve Kemper, 2012). Maksum'un liderliği, sadece askeri bir mücadele değil, aynı zamanda bir kültürel başkaldırı olarak da görülmüştür (Khalid, 1998).

- 3.3.2.9. Tohta Bey.** Tohta Bey, özellikle Fergana Vadisi'nde Sovyetlere karşı düzenlenen baskınların koordinasyonunda yer almıştır. Onun liderliğindeki gerilla grupları, Kızıl Ordu'nun lojistik hatlarına büyük zarar vermiştir (Akramov, 1998). Tohta Bey'in taktikleri, direnişin askeri boyutunu güçlendirmiştir (Frye, 1996).
- 3.3.2.10. Devletmend Bey.** Türkmenistan bölgesinde etkili olan Devletmend Bey, yerel halkı Sovyet baskısına karşı örgütlemiştir. Sovyet garnizonlarına düzenlediği baskınlarla, bölgede gerilim yaratmıştır (Semyonov, 1972). Onun liderliğindeki direniş, Türkmenistan'da Basmacı Hareketi'nin temelini oluşturmuştur (Allworth, 1990).
- 3.3.2.11. Zeki Velidi Togan.** Zeki Velidi Togan, hem sahada mücadele etmiş hem de sonraki yıllarda Basmacı Hareketi'nin tarihini yazmıştır.¹⁷ Türkistan halklarının bağımsızlık mücadelesine dair yazdığı hatıralar, hareketin anlaşılması açısından önemli bir kaynaktır (Togan, 1947). Akademik çalışmaları, Türkistan'daki bağımsızlık hareketlerine ışık tutmaktadır (Togan, 1947; Khalid, 1998).
- 3.3.2.12. İbrahim Bey.** İbrahim Bey, Özbekistan'da yerel direnişin liderlerinden biri olarak, Fergana Vadisi'nde etkili olmuştur. Onun liderliğinde Sovyet güçlerine karşı düzenlenen gerilla saldırıları, bölgedeki kontrolü zorlaştırmıştır (Akramov, 1998). Yerel halkın direnişe katılımını teşvik ederek, hareketin etkisini artırmıştır.

3.4. Basmacı Hareketi'nin Akıbeti

Basmacı Hareketi, Sovyetler Birliği'nin Orta Asya'ya egemen olmasının ardından bölgedeki halkların direnişinin en güçlü örneklerinden biri olarak tarihe geçmiştir.

---

¹⁷ Zeki Velid Togan'ın 1947 basımlı *Basmacı Tarihi* adlı eserinde, Türkistan'daki Basmacı Hareketi'ni derinlemesine ele almış ve bölgedeki bağımsızlık mücadelesini anlatmıştır. Togan, hareketin liderlerini, stratejik gelişmeleri ve halkın direnişini analiz ederken, aynı zamanda Sovyetler'in bölgedeki etkisini de değerlendirmiştir (Togan, 1947).

Ancak bu hareket, Sovyetlerin üstün askeri gücü, ideolojik baskıları ve bölgedeki lojistik eksiklikler nedeniyle başarılı olamamış ve nihayetinde yenilgiye uğramıştır. Basmacı Hareketi'nin süreci Orta Asya halklarının Sovyetlere karşı verdikleri mücadelenin ve bu mücadelenin Sovyetler tarafından nasıl bastırıldığıнын bir özetidir. Bu süreç, Sovyet yönetiminin Orta Asya'daki halkların bağımsızlıklarına karşı olan baskıları ve buna karşın Türkmenlerin nasıl bir direniş stratejisi izlediğini ve bu direnişin nasıl sonlandığını anlamamıza olanak tanır.

3.4.1. *Sovyet Askeri Müdahalesi ve Direnişin Zayıflaması*

Basmacı Hareketi'nin güçlenmesi, Sovyetler için büyük bir tehdit oluşturmaktaydı. Sovyetler, bu direniş ortadan kaldırmak için çok çeşitli askeri yöntemlere başvurmuşlardır. Sovyetler'in Orta Asya'daki bu güçlü direnişin önünde durabilmek için geliştirdiği strateji, büyük çaplı askeri baskılar ve halkı sindirme politikaları olmuştur.

Sovyetler'in uyguladığı politikalar, sadece askeri baskıları değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal baskıları da içermektedir. Orta Asya'daki köylüler, Sovyetlerin kolektifleştirme politikaları nedeniyle topraklarından olmuş ve köylü sınıfı büyük bir yoksulluğa sürüklenmiştir. Sovyet yönetimi, bu baskıları artan oranda uygulayarak halkın direnişini boğmayı hedeflemiştir. Bunun sonucunda, Basmacı Hareketi yerel halkın desteğini giderek kaybetmiş ve isyanlar zayıflamaya başlamıştır (Davies, 2010).

Basmacı hareketinin liderleri, Sovyetler'e karşı direnişin başarısı için gereken stratejik koordinasyonu sağlayamamışlardır. Hareketin dağınık yapısı, Sovyetler'in karşısında birleşik bir cephe oluşturmayı zorlaştırmış ve yerel halkın da desteğini kaybetmesine yol

açmıştır. Bunların sonucunda Sovyetlerin askeri üstünlüğü, ve gerçekleştirilen hareketler bölgedeki direniş bitiren en önemli faktörlerden biri olmuştur.

3.4.2. Direnişin Sonu ve Basmacıların Düşüşü

1920'lerin sonlarına gelindiğinde, Sovyetler Orta Asya'daki direniş büyük ölçüde bastırılmışlardır. Orta Asya'daki çeşitli bölgelerde, Basmacı liderlerinin etkisi neredeyse tamamen sona ermiştir. Sovyetler, yalnızca askeri gücü kullanmakla kalmamış, aynı zamanda ideolojik propagandalar ve yerel halkla işbirliği yapan ajanlarla da Basmacı hareketine karşı savaşmışlardır. Bu faktörler, direnişin başarısız olmasına ve Sovyet yönetiminin Orta Asya'daki mutlak egemenliğini sağlamlaştırmasına yol açmıştır.

Basmacı Hareketi'nin sonlanmasının ardından, bölgedeki halklar Sovyetler'in baskılarından ve sosyalist reformlardan büyük ölçüde etkilenmişlerdir. Sovyetler, Orta Asya'da kendi sosyalist ideolojilerini yaymak için bölgenin kültürel, dini ve toplumsal yapısına ciddi müdahalelerde bulunmuşlardır. Ancak, Basmacı Hareketi'nin sonlanması, Orta Asya halklarının özgürlük ve bağımsızlık mücadelesinin tamamen sona erdiği anlamına gelmemektedir. Aksine, bu direniş, Sovyetler'e karşı gelecekteki mücadelenin temellerini atmış ve Orta Asya halklarının Sovyetler'e karşı gösterdiği içsel direncin bir sembolü olmuştur (Morrison, 2008).

3.4.2.1. Basmacı Hareketi'nin Anlamı ve Mirası. Basmacı Hareketi, sadece Sovyetler Birliği'ne karşı bir direniş olarak değil, aynı zamanda Orta Asya halklarının kendi kültürel, dini ve toplumsal bağımsızlıkları için verdikleri bir mücadele olarak da tarih sahnesine çıkmıştır. Bu hareket, Orta Asya

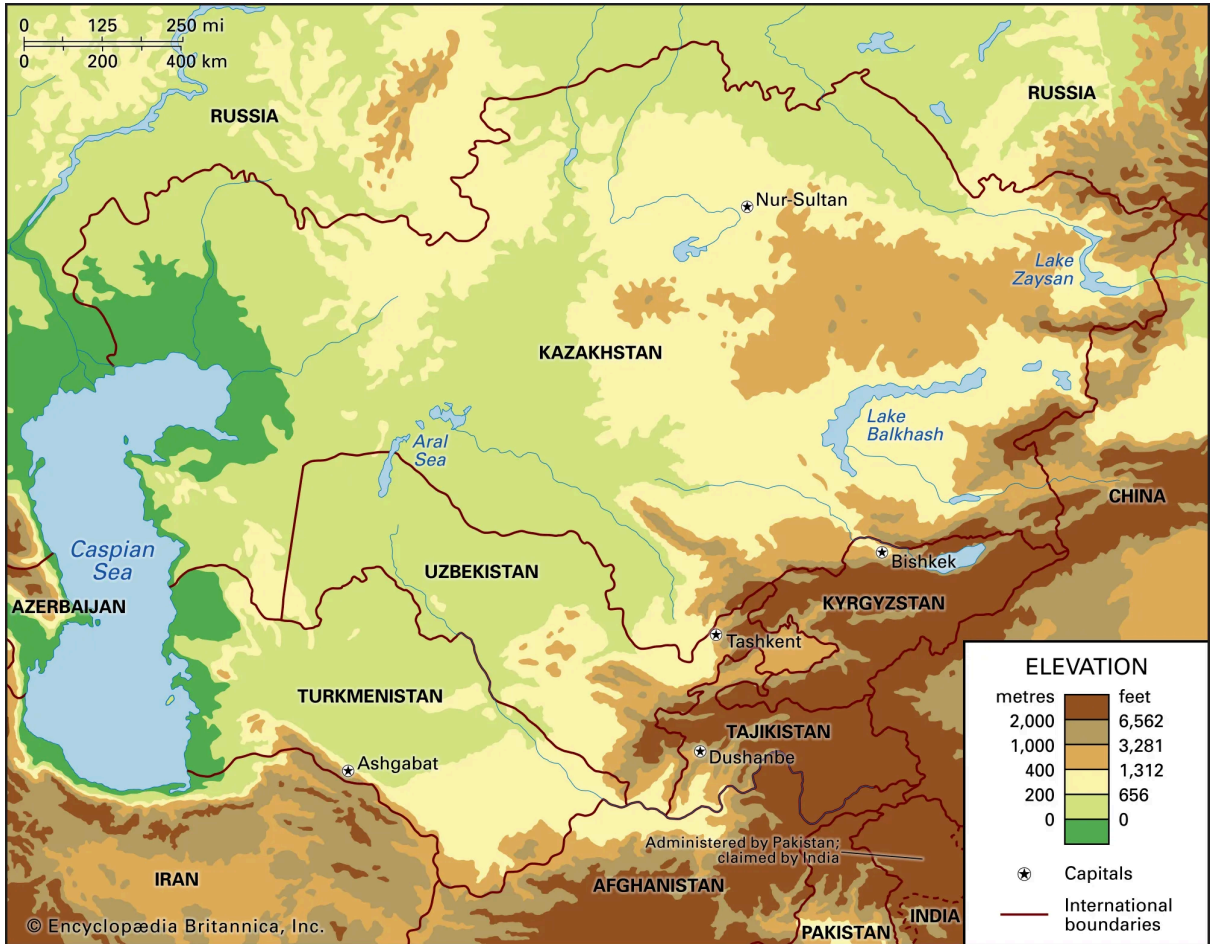
halklarının Sovyetler'e karşı verdikleri mücadelenin sembolü haline gelmiştir. Sovyetlerin Orta Asya'daki kültürel baskısını kabul etmek zorunda kalan halklar, bu direniş ve mücadelesini unutmadılar. Basmacı Hareketi, aynı zamanda Sovyetler Birliği'ne karşı verilen her türlü direnişin başlangıcını simgeleyen bir dönüm noktası olmuştur (Smith, 2001).

Basmacı Hareketi'nin başarısızlıkla sonuçlanmış olmasına rağmen, Orta Asya halkları için büyük bir toplumsal ve kültürel önem taşıyan bu hareket, tarihsel bir miras olarak anılmaya devam etmektedir. Bu hareketin anısı, Sovyetler'in bölgedeki yönetiminin ne kadar zorlayıcı ve baskıcı olduğunu, ancak aynı zamanda halkların bu baskılara karşı nasıl direnç gösterdiğini gösteren önemli bir örnektir.

,

4. Önemli Haritalar

- Orta Asya Fiziki Harita

- **Basmacı Harekatı Dönemi Orta Asya Politik Haritası**

- **Trans-Caspian Demiryolu Haritası**

• Fergana Vadisi Fiziki Harita

Bibliyografya

Akramov, F. (1998). *Fergana'da Basmacılar Hareketi (1918–1930)*. Akademi Yayınları.

Allworth, E. (1990). *The Modern Uzbeks*. Hoover Institution Press.

Becker, S. (1968). *Russia's Protectorates in Central Asia*. Harvard University Press.

Becker, Seymour. (1968). *Russia's Protectorates in Central Asia: Bukhara and Khiva, 1865–1924*. Harvard University Press.

Bennigsen, A., & Wimbush, S. E. (1979). *Muslim National Communism in the Soviet Union*. University of Chicago Press.

Bushkovitch, P. (2001). *Peter the Great: The struggle for power, 1671–1725*. Cambridge University Press.

Bustanov, A., & Kemper, M. (2012). *Islamic Authority and the Russian Language*. Brill.

Climates to Travel. (n.d.). *Climate in Turkestan, Kazakhstan*. Climates to Travel.
<https://www.climatestotravel.com/climate/kazakhstan/turkistan>

Cracraft, J. (2003). *The revolution of Peter the Great*. Harvard University Press.

Davies, S. (2010). *Soviet Rule in Central Asia: The Basmachi Movement and Soviet Expansion*. Cambridge University Press.

Frye, R. N. (1996). *The Heritage of Central Asia*. Princeton University Press.

- Haugen, Arne. (2003). *The Establishment of National Republics in Soviet Central Asia*. Palgrave Macmillan.
- Hosking, G. (2001). *Russia and the Russians: A History*. Belknap Press of Harvard University Press.
- Johnson, L. (1992). *Central Asia and the Russian Empire: Basmachi Rebellions and Soviet Response*. Oxford University Press.
- Kamp, Marianne. (2006). *The New Woman in Uzbekistan: Islam, Modernity, and Unveiling under Communism*. University of Washington Press.
- Kavik, M. (2022). *The political situation of the Great Horde Kazakhs up to the Russian invasion*. *Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities*, 9(27), 13–18.
- Keller, Shoshana. (2001). *To Moscow, Not Mecca: The Soviet Campaign Against Islam in Central Asia, 1917–1941*. Praeger.
- Khalid, A. (1998). *The Politics of Muslim Cultural Reform*. University of California Press.
- Khalid, Adeb. (2015). *Making Uzbekistan: Nation, Empire, and Revolution in the Early USSR*. Cornell University Press.
- Khan, H. (1996). *Russian Expansionism in Central Asia and the Region's Response*. *Pakistan Horizon*, 49(2), 33–57. <http://www.jstor.org/stable/41393938>
- Khodarkovsky, M. (2002). *Russia's steppe frontier: The making of a colonial empire, 1500–1800*. Indiana University Press.

- Martin, Terry. (2001). *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*. Cornell University Press.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (1983). *Türk Ansiklopedisi (Cilt 32)*. Milli Eğitim Basımevi.
- Millward, James A. (2007). *Eurasian Crossroads: A History of Xinjiang*. Columbia University Press.
- Morrison, Alexander. (2008). *Russian Rule in Samarkand 1868–1910: A Comparison with British India*. Oxford University Press.
- Morrison, J. (2008). *The Basmachi Revolt: Resistance to Soviet Rule in Turkestan*. Harvard University Press.
- Olcott, M. B. (1987). *The Soviet Legacy in Central Asia*. Hoover Institution Press.
- Olcott, Martha Brill. (1995). *The Kazakhs*. Hoover Institution Press.
- Pipes, R. (1995). *The Russian Revolution*. Vintage Books.
- Roux, Jean Paul. (1984). *Historie des Turks*.
- Sabol, Steven. (2003). *Russian Colonization and the Genesis of Kazak National Consciousness*. Palgrave Macmillan.
- Semyonov, Y. (1972). *Soviet Policy in Central Asia*. Cambridge University Press.
- Smith, R. (2001). *Soviet Expansion and Local Resistance: The Basmachi Movements in Central Asia*. Yale University Press.
- Süleymanov, H. (1995). *Orta Asya tarihi*.

Togan, Z. V. (1947). *Hatıralar*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Turner, J. (2005). *The Making of Modern Central Asia: Soviet Repression and the Basmachi Revolt*. Princeton University Press.

Turner, M. (2005). *The Soviet Agricultural Revolution: An Analysis of the Policies and Implementation*. Cambridge University Press.

Turan, Ş. (1992). *Türkistan'da Milli Mücadeleler ve Enver Paşa*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Всероссийский Центральный Исполнительный Комитет (ВЦИК). (1918). Декрет ВЦИК об аннулировании государственных займов от 3 февраля 1918 года и Декрет о суде № 2 от 15 февраля 1918 года.

Vashchuk, T., Mukhtaruly, B., & Moldakhmetova, A. (2022). *History of the colonization of the Kazakh steppe by the Russian Empire: Stages, methods, and consequences*. *Investigaciones Históricas: Época Moderna y Contemporánea*, 42, 179–197. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7038597>